

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE CARİ AÇIK SORUNU: TASARRUFLARIN ÖNEMİ VE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ

Dr. Zafer SEZGİN*, *Dr. Cüneyt SEVİM*** & *Dr. Figen KALYONCU****

Öz

Türkiye ekonomisinin kronikleşen sorunları ortadan kalkmaya başladıktan sonra cari açık daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Son beş yılda rutinin de üzerine çıkarak sürdürülebilir olmaktan uzaklaşan cari açık ekonomi için en önemli risk haline gelmiştir. Türkiye ekonomisinde cari açığın temel nedeninin tasarruf-yatırım dengesinin sağlanamaması olduğu görülmektedir. Tasarruf-yatırım dengesizliği yatırımların yüksekliğinden değil tasarrufların olağanüstü düşüklüğünden ileri gelmektedir. Cari açığın ortadan kaldırılmasında ulusal tasarruf hadlerinin artırılması belirleyici bir unsurdur. Tasarruf hacminin artırılmasında gelir düzeyinin yükseltilmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması, sanayide ithalat bağımlılığının azaltılması en önemli unsurlardır. Finansal piyasaların derinliği ve etkinliği, kişi başı gelir, vergileme, reel faizler ile bağımlılık oranı, eğitim seviyesi, kentleşme gibi demografik etkenler tasarruf hacminin üzerinde etkilidir. Türkiye ekonomisinde tasarruf hacminin artırılması için yürürlüğe konulan önlemlerden biri olan yeni bireysel emeklilik sistemi çözüm için belirleyici olabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Cari Açık, Tasarruf Yetersizliği, Bireysel Emeklilik Sistemi.

The Current Account Deficit Problem of the Turkish Economy: Importance of Saving and Private Pension System

Abstract

After chronic problems of Turkish economy start to gradually disappear, the current account deficit problem attracts more and more attention. The current account deficit becomes the most important risk for the economy because it gets unsustainable last five year. It seems like the main reason of current account deficit problem of the Turkish economy is the lack of investment-saving balance. Savings-investment imbalance does not result from high-level of investment but from extraordinary low savings. For removing current account deficit, increasing national savings is crucial. For increasing the volume of savings, there are some critical elements such as raising income level, ensuring fairness in income distribution and reducing import dependency in the industry. The depth and effectiveness of financial market, per-capita income, taxation, real interest rates and demographical factors such as dependency rate, level of education and urbanization are discussed to affect the volume of saving rate. A solution based on new private pension system can cure the increasing saving rate problems in the Turkish economy.

Keywords: Turkish Economy, Current Account Deficit, Saving Deficiency, Individual Retirement System.

* Sakarya Üniversitesi, zsezgin@ziraatbank.com.tr

** Kara Harp Okulu, csevim@kho.edu.tr

*** Gazi Üniversitesi, figenkalyoncu@gazi.edu.tr

Giriş

Türkiye ekonomisinin son dönemde en ciddi sorunlarının başında cari açık gelmektedir. Bu çalışmada öncelikle cari açık kavramı, ardından Türkiye ekonomisinde cari açığın gelişimi incelenmiştir. Türkiye ekonomisinde cari açık genel hatlarıyla incelendikten sonra, cari açığın temel nedeni olarak nitelendirilen tasarruf açığının zaman içerisindeki değişimi betimlenmiştir. Türkiye ekonomisinde tasarrufların artırılması için alınabilecek önlemler belirtildikten sonra, tasarruf haddini artırmak üzere yürürlüğe konulan yeni bireysel emeklilik sistemi incelenmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Cari denge bir ekonomide dış âlemlerle yapılan mal ve hizmet ticaretini gösterir. Matematiksel olarak cari denge veri toplama yöntemi ve milli gelir hesaplama yöntemi olmak üzere iki yöntemle hesaplanır. Veri toplama yöntemi ile cari dengeye mal ve hizmet dengesine net yatırım gelirleri ve cari transfer kalemlerinin eklenmesiyle ulaşılır (Babaoğlu, 2005:5). Cari denge kendi içinde dört alt dengeden oluşur: Mal Dengesi, Hizmetler Dengesi, Yatırım Gelirleri Dengesi ve Cari Transferler. Dış âleme yapılan satım fazlaysa cari fazladan, alım fazlaysa cari açıktan söz edilir.

Milli gelir yöntemiyle yapılan hesaplamada ise cari denge tasarruf açığı ya da fazlasına eşittir. Bir ekonominin genel olarak dengede olduğunu söyleyebilmek için özel kesim dengesi ve kamu kesimi dengesinden oluşan iç denge ile cari dengenin birlikte sağlanması gereklidir. Özel sektör dengesi özel sektörün tasarrufları ile yatırımları arasındaki dengedir (Ata ve Yücel, 2003:99-100). Kamu kesimi dengesi ise kamu gelirinin kamu gideriyle denk olması demektir. Dış denge ise yurtdışına çıkan mal ve hizmet gelirlerinin yurtdışından giren mal ve hizmet giderlerine eşit olmasıdır (Yükseler, 2009:4-6). Bu üç dengeyi tek formül altında birleştirilmiş hali Eşitlik 1’de gösterilmiştir.

$$(S - I) + (T - G) = (X - M) \quad (1)$$

S: Özel Tasarruflar

I: Özel Yatırımlar

T: Vergiler (Kamu Gelirleri)

G: Kamu Harcamaları

X: İhracat

M: İthalat

Eşitlik 1’in sol tarafındaki iki dengenin toplamı bir ülkenin iç ekonomik dengesini, sağ tarafı ise dış ekonomik dengesini -mal, hizmet, faktör ve sermaye piyasalarında yurtiçinde yerleşiklerin dış âlemlerle ilişkilerinin dengesini- gösterir. Bir ülkenin iç ekonomik dengesi ile dış ekonomik dengesi birbirine eşittir. Ülkenin iç ekonomik dengesi ne kadar açık veriyorsa dış ekonomik dengesi de o kadar açık verir.

Özel kesimin yatırımları tasarruflarından fazlaysa bunun kamu tasarrufuyla finanse edilmesi gerekir. Kamu, gelirlerinden daha az harcarsa özel kesimin açığı kapatılabilir. Bu durumda ekonomi dış açık vermez. Ancak kamu kesimi fazla vermezse ya da verdiği fazla özel sektörün açığından az olursa dış açık kaçınılmaz olur (Hakkio, 1995:22). Ekonomide iç dengede özel kesim ya da kamu kesiminin açığından dolayı dış açık verilmesi durumunda ikiz açık söz konusudur (Binatlı ve Sohrabji, 2008:178). İç dengeyi sağlayan kamu kesimi dengesi ve özel kesim dengesi birlikte açık veriyorsa dış denge de bu iki açığın toplamı kadar açık verecektir. Bu durumda üçüz açık söz konusudur (Szakolczai, 2008:41). Ancak bu mekanizmanın işlemesi ticari ve finansal dışa açıklık olmasına bağlıdır (Yapraklı, 2007:70). Dış dengeyi belirleyen iki önemli değişken, döviz kuru ve milli gelirdir. Kurdaki yükselme ihracatı arttırıcı bir etki yapmaktadır, düşme ise ihracatı azaltıcı etkide bulunmaktadır (Bilgin, 2004:82). İthalat açısından ise belirleyici olan milli gelir değişimidir.

Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu

Türkiye ekonomisinin enflasyon, kamu açıkları, yüksek faizler gibi kronik sorunları gözülene kadar cari açık fazlaca dikkat çekmemiştir. Son dönemlerde hem bu sorunlarda alınan mesafe hem de açıktaki ciddi artış cari açığı ekonominin en önemli gündemi haline getirmiştir.

Tablo 1’de Türkiye ekonomisinde cari işlemler hesabındaki bazı önemli kalemlerin gelişimleri görülmektedir. Kriz yılı olan 2001 yılı cari denge açısından en iyi yıl olmuştur. İthalatın gelirden ihracatın kurdan en fazla etkilendiği düşünüldüğünde, 2001 yılında cari fazla verilmiş olması şaşırtıcı olmayacaktır. Cari fazla verilmiş olsa da dış ticaret açık vermektedir. Tarihinin en büyük krizini yaşayan, ekonomisi rekor düzeyde küçülmüş, parası ciddi oranda devalüe olmuş bir ekonominin yine de dış ticaret açığı veriyor olması üzerinde durulması gereken bir noktadır. Ekonomik koşullar iyileştikçe ithalatın arttığı ihracattaki artışın ise ithalat artışını karşılayamadığı görülmektedir. Net hizmet gelirlerindeki artış ise sınırlı kalmaktadır. Bu dönemde ihracat artışı ithalat artışını karşılayamasa da ümit verici bir eğilim izlemiştir ta ki 2009 Küresel Krizine kadar. Küresel Kriz nedeniyle daralan dış ticaret hacmi Türkiye ekonomisini de ciddi biçimde etkilemiştir. Hem ihracat hem ithalat 2009 yılında hızla düşmüştür. İthalat daha çabuk toparlanırken ihracat ancak 3 yıl sonra 2011 yılında 2008 yılındaki seviyesine gelebilmiştir. İthalatın hızla artışı kriz sonrasında ekonominin çok hızlı büyümesinden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde döviz kurunun büyümenin ithalata verdiği desteği vermediği görülmektedir. Bu nedenle özellikle kriz sonrası dış ticaret dengesi ciddi bir şekilde bozulmuştur. Finanse edilebilen ithalat devam ederken muhtemelen orta gelir tuzağına düşmüş ihracat patinaj yapmaya başlamıştır.

Tablo 1
Cari İşlemler Hesabı (Milyar USD)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Cari Denge	-10	4	-1	-8	-14	-21	-32	-38	-40	-12	-45	-75	-49	-65	-46
İhracat f.o.b.	31	35	41	52	69	79	94	115	141	110	121	142	162	162	169
İthalat f.o.b.	53	38	47	66	91	111	135	162	194	134	177	232	227	242	233
Mal Dengesi	-22	-3	-6	-13	-22	-33	-41	-47	-53	-25	-56	-89	-65	-80	-64
Hiz.Gelirleri	19	15	14	18	23	28	26	30	37	36	36	41	43	47	50
Hiz.Giderleri	8	6	6	8	10	12	12	16	18	17	20	21	21	24	25

Kaynak: TCMB, 2015

Tablo 2’de cari açığın nasıl finanse edildiği görülmektedir. Cari açığın en sağlıklı finansman yolu doğrudan yatırımdır. Bu dönemde cari açığın küçük bir kısmının doğrudan yatırım ile finanse edildiği görülmektedir. Portföy yatırımları yabancı sermayenin yerli firmaları satın alması ya da hisse alması, menkul kıymet borsasında hisse senedi ya da borçlanma enstrümanlarına yatırım yapmasıdır. Türkiye ekonomisinde cari açığın finansmanında önemli kalemlerden biri portföy yatırımlarıdır. Portföy yatırımlarının neredeyse tamamı ise kamu borçlanma senetlerinden oluşmaktadır. Küresel krize kadar özel sektörün vadeli ithalatı cari açığın en önemli kalemi iken kriz sonrasında banka borçlanmaları en önemli kaleme haline gelmiştir. 2007 yılında 30,8 milyar USD, 2008 yılında 24,7 milyar USD reel sektör borçlanması olmuştur. Krizden sonra reel sektör payı hızla azalırken cari açık finansmanı bankalar yoluyla yapılar hale gelmiştir. 2013 yılında bankacılık sektörü yaklaşık 30 milyar USD borçlanmıştır. Burada kriz sonrası artan riskler nedeniyle bankacılık sektörünün ön plana çıktığı söylenebilir. Ancak ithalatın yapısıyla ilgili olarak da bir dönüşümün meydana geldiği söylenebilir. Günümüzde bankaların daha çok tüketici kredileri ile tüketimi finanse ettikleri gözlenmektedir. Yani sadece finansman yolu değil finanse edilen mallar da büyük oranda değişmiştir. Burada tüketici kredilerinin gelir etkisini daha da artırdığı ifade edilmelidir. Kriz sonrası dünyanın en yüksek rakamlarına ulaşan büyümenin, ithalatın hızla artmasında etkili olduğu ifade edilmişti, bankacılık sektörünün bu gelir artışının üzerine çıkan bir satın alma gücü ortaya koyması ithalattaki anormal artışın izahıdır. Bu dönemde hane halkı borçluluk oranlarında çok yüksek düzeyde artışlar olmuştur (Çolak ve Öztürkler, 2012:18). Tablodan ortaya çıkan bir nokta kamunun ve TCMB’nin cari açığın finansmanına katılmadığı diğer nokta ise rezervlerdeki artıştır. Bu dönemde kamu açığı düşük olduğu için kamu dış finansman gereksinimi oluşmamıştır.

Tablo 2
Cari Açığın Finansmanı (Milyar USD)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
<i>Finans Hesabı</i>	-9,6	14,6	-1,2	-7,2	-17,7	-42,7	-42,7	-49,3	-34,8	-9,9	-60,1	-67,0	-71,1	-72,7	-42,6
<i>Net Doğrudan Yat.</i>	0,1	2,9	0,9	1,2	2,0	9,0	19,3	19,9	17,3	7,0	7,6	13,8	9,2	8,8	5,5
<i>Net Portföy Hes.</i>	1,1	-4,5	-0,6	2,5	8,0	13,5	7,4	0,8	-5,0	0,2	16,1	22,2	41,0	24,0	20,0
<i>Borç Senetleri</i>	1,1	-3,6	1,5	2,9	8,0	9,0	9,5	-2,4	-4,5	0,1	16,1	20,5	32,1	20,5	18,2
<i>Diğer Yat.-Vartık</i>	2,0	0,6	0,8	1,0	7,0	0,6	13,5	5,0	12,1	-11,0	-7,0	-11,2	0,7	-2,4	1,7
<i>Bankalar</i>	1,6	-0,2	-0,6	-0,3	5,3	0,1	11,0	3,4	10,3	-6,4	-13,2	0,3	-2,0	0,3	1,0
<i>Diğer Sektörler</i>	0,4	0,8	1,4	1,3	1,6	0,4	2,4	1,5	1,8	-4,6	6,1	-11,8	2,4	-3,4	0,4
<i>Diğer Yat.-Yük.</i>	10,4	-12,3	1,6	4,5	14,7	20,8	29,5	33,5	34,5	-8,3	29,4	19,8	21,6	37,5	18,7
<i>Merkez Bankası</i>	0,6	0,7	1,3	0,5	-0,2	-0,8	-1,0	-1,1	-1,4	-0,4	0,0	-1,4	-1,8	-1,5	-1,9
<i>Genel Hükümet</i>	0,1	-2,0	-0,7	-2,2	-1,2	-2,2	-0,7	0,1	1,7	3,1	3,7	2,1	-0,1	0,0	-0,9
<i>Bankalar</i>	3,7	-9,6	-2,0	2,8	6,6	10,5	11,7	3,7	9,5	0,5	27,2	10,1	16,0	32,3	15,3
<i>Diğer Sektörler</i>	5,9	-1,4	3,0	3,3	9,5	13,3	19,5	30,8	24,7	-11,6	-1,5	9,1	7,5	6,7	6,2
<i>Net Hata-Nok.</i>	-2,7	-2,1	-0,8	4,5	0,8	2,0	-0,2	0,5	2,7	3,0	0,2	9,0	0,3	2,8	3,4
<i>Rezervler</i>	-3,0	-12,9	-0,2	4,1	4,3	23,2	10,6	12,0	-2,8	0,8	15,0	1,0	22,8	10,8	-0,5

Kaynak: TCMB, 2015

Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Eksikliği

Tablo 3'de Türkiye ekonomisindeki tasarruf-yatırım dengesi ile kamu dengesinde oluşan iç denge gelişimi görülmektedir. Ekonominin 2000 sonrasında kronik olarak tasarruf açığı verdiği görülmektedir. Yurtiçi tasarruflar sabit sermaye yatırımlarını karşılayamadığı için dış tasarruf kullanılmakta bir başka deyişle cari açık verilmektedir. Babaoğlu (2005:2-3), cari açığın sürdürülebilirliğiyle ilgili çalışmaların tamamında %3,5-4,5 aralığının üzerindeki oranların Türkiye ekonomisi açısından risk oluşturduğunu ifade etmektedir. 2005 yılında tasarruf açığı GSYH'nin %4,4'ü kadarına ulaştıktan sonra 2006, 2007 ve 2008 yıllarında %5'i aşmış, 2009 yılında kriz nedeniyle %2'lere gerilemiş, 2011 yılında %9,4 gibi yüksek bir değere ulaştıktan sonra 2014'e kadar sürekli %5'in üzerinde seyretmiştir. Bu oranlar genel kabul gören eşik değerlerin çok üzerindedir.

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye ekonomisinin 2000 sonrası genel olarak üçüz açık veren bir ekonomi olduğu görülmektedir. Kamu tasarrufu kamu yatırımlarını karşılamamaktadır. Kamunun az da olsa tasarruf açığı ortaya çıkmaktadır. Özel sektör tasarrufları da yatırımlarını karşılayamadığından özel sektör tasarruf açığı söz konusu olmaktadır. Bu iki açığın toplamı kadar da dış açık verilmekte böylece üçüz açık ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3
İç Denge (GSYH İçindeki Payı)

	<i>Kamu</i> <i>Tasarrufu</i>	<i>Özel</i> <i>Tasarruf</i>	<i>Yurtiçi</i> <i>Tasarruflar</i>	<i>Kamu</i> <i>Yatırımı</i>	<i>Özel</i> <i>Yatırım</i>	<i>Sabit</i> <i>Sermaye</i> <i>Yatırımları</i>	<i>Tasarruf</i> <i>Açığı</i>	<i>KKBG</i>
2000	-3.4	21.8	18.4	5.2	16	21.2	-2.8	8.88
2001	-7.1	25.5	18.4	4.1	11.4	15.5	2.9	12.06
2002	-4.8	23.4	18.6	4.9	13.1	18	0.6	9.98
2003	-4.1	19.6	15.5	3.7	14.3	18	-2.5	7.32
2004	-1	16.9	16	3.2	16.6	19.8	-3.8	3.63
2005	2.8	13.2	16	4	16.4	20.4	-4.4	-0.07
2006	4.2	12.4	16.6	3.7	18.7	22.4	-5.8	-1.83
2007	2.4	13.1	15.5	3.9	17.5	21.4	-5.9	0.08
2008	1.7	15.1	16.8	4.3	17.8	22.1	-5.3	1.62
2009	-0.8	14.1	13.2	4.4	10.9	15.3	-2.1	5.05
2010	1.5	12	13.5	4.1	15.8	19.9	-6.4	2.36
2011	3.7	10.7	14.4	4.1	19.7	23.8	-9.4	0.14
2012	2.9	11.6	14.5	4.4	16	20.4	-5.9	0.98
2013	2.9	9.7	12.6	4.7	14.8	19.5	-6.9	0.46
2014	2.4	11.3	13.7	4.4	15.5	19.9	-6.2	0.98

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2015

Ekonomide bir tasarruf açığı olduğu gerçeği Tablo 3'de görülmektedir. Peki bu tasarruf açığının nedeni nedir? Yüksek yatırım mı, düşük tasarruf mu yoksa her ikisi birden mi gerçekleşmektedir? Tablo 4'de dünya ekonomilerinde yatırımlar ve brüt tasarrufların gelişimi izlenmektedir. Tablo 4'de tek tek ülkeler sayılmamış, onun yerine ülke grupları ile daha isabetli karşılaştırmalar yapılacağı düşünülmüştür.

Tablo 4
Seçilmiş Ekonomilerde Tasarruf-Yatırım (GSYH İçindeki Payı)

		1980'ler	1990'lar	2000'ler	2010	2011	2012	2013	2014
Dünya	Yatırım	24,8	24,0	23,7	24,1	24,8	24,9	24,9	24,9
	Brüt Tasarruf	22,8	22,9	23,6	24,4	25,2	25,5	25,6	25,5
Gelişmiş Ekonomiler	Yatırım	24,9	23,8	22,4	20,4	20,8	20,7	20,5	20,7
	Brüt Tasarruf	23,1	23,1	21,6	20,0	20,5	20,9	21,1	21,1
Euro Alanı	Yatırım	-	23,0	22,5	20,9	21,4	20,1	19,4	19,2
	Brüt Tasarruf	-	22,3	22,7	21,5	22,2	22,2	22,1	22,5
Gelişmekte Olan Ülkeler	Yatırım	24,7	25,0	27,1	31,3	31,9	31,9	31,8	31,6
	Brüt Tasarruf	21,6	22,3	29,4	32,6	33,4	33,1	32,5	32,3
Gelişen Asya	Yatırım	29,3	32,7	35,5	42,0	42,9	42,7	42,4	41,6
	Brüt Tasarruf	25,2	31,1	38,8	44,5	43,9	43,7	43,5	43,0
Latin Amerika	Yatırım	20,8	19,5	20,5	21,7	22,1	21,7	21,6	21,1
	Brüt Tasarruf	18,6	16,7	20,2	20,4	20,7	19,8	18,8	18,2
Orta Doğu ve K. Afrika	Yatırım	24,4	25,0	26,7	30,1	27,0	26,6	25,9	26,4
	Brüt Tasarruf	22,9	22,4	35,8	35,9	40,3	39,0	36,8	33,3
Sahra Altı Afrika	Yatırım	20,3	17,2	19,5	20,5	20,2	20,7	20,1	19,9
	Brüt Tasarruf	14,4	13,7	19,7	20,1	19,6	18,8	17,6	16,7
Türkiye	Yatırım	22,7	22,4	19,0	19,5	23,6	20,1	20,6	19,0
	Brüt Tasarruf	21,5	21,6	15,8	13,3	13,9	14,0	12,8	13,3

Kaynak: IMF, 2015

Dünya ekonomilerinin yıllar itibariyle yatırımlarının ve brüt tasarruflarının GSYH'ye oranlarını veren Tablo 4, aslında Türkiye ekonomisinde yatırımların dünya ortalamasının altında, tasarrufların ise çok daha altında bir düzeyde gerçekleştiğini göstermektedir. Daha isabetli bir karşılaştırma için Türkiye ekonomisini kendine benzer ekonomilerle karşılaştırılması gerekir. Gelişmekte olan ekonomiler milenyumdan itibaren tasarruf fazlası vermeye başlamışken, Türkiye ekonomisinde tasarruf açığı giderek büyümektedir. Açık düzeyi yanında tasarruf ve yatırımın seviyesi de önemlidir. Türkiye ekonomisinde gelişmekte olan ekonomilerle kıyaslandığında tasarrufun da yatırımın da çok düşük düzeylerde olduğu görülmektedir. Türkiye ekonomisinde sorunun yüksek yatırımlardan kaynaklanmadığı Tablo 4'de açıkça görülmektedir.

Gelişmekte olan ekonomilerin genel olarak %30 üzerinde yatırım ve tasarruf yaptığı ve %2 kadar tasarruf fazlası verdiği 2010 ve 2014 periyodunda, Türkiye ekonomisindeki tasarruf açığı %5'in üzerindedir. Görüldüğü gibi Türkiye ekonomisi bu dönemde içinde bulunduğu gelişmekte olan ekonomilerden çok farklı bir tasarruf-yatırım performansı sergilemiştir. Hatta gelişmiş ekonomiler neredeyse Türkiye ekonomisi kadar yatırım yapmışlar ondan daha fazla tasarruf etmişlerdir. Türkiye ekonomisi bu dönemde Sahraaltı Afrika'dan daha kötü bir tasarruf-yatırım performansı ortaya koymuştur. Ortadoğu-Kuzey Afrika bölgesi ise Türkiye ekonomisinden çok daha iyi bir tasarruf-yatırım performansı sergilemiştir. Türkiye ekonomisinin genel tasarruf-yatırım performansı özetlenecek olursa, Türkiyenin nispi olarak gelişmiş ekonomiler kadar yatırım yaptığı ancak tasarrufunun ise hiçbir gruba sokulamayacak kadar düşük olduğu söylenebilecektir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi büyük bir tasarruf açığı vermektedir ve bu tasarruf açığını ekonomik göstergelerde cari açık olarak görmektedir.

Tasarrufların Artırılması Gereği ve Bireysel Emeklilik Sistemindeki Değişiklikler

Türkiye ekonomisinde temel cari açık nedeni tasarruf noksanı olduğundan alınacak ilk önlem de tasarrufun artırılması olacaktır. Tasarruf gelirin tüketilmeyen kısmıdır. Öyleyse tüketim oranının azaltılması tasarruf oranının artırılmasını sağlayacaktır. Kamunun vergiler ile tüketimi caydırması, dolayısıyla zorlayıcı tasarrufu sağlaması bir seçenek olabilir. Nitekim ekonomi yönetimi özellikle ithal kaynaklı tüketimi caydırma konusunda bazı vergisel önlemler almaktadır. Elektronik aletler ve cep telefonları, taşıtlar, enerji üzerinde bu çabalar en yoğun şekilde görülmektedir. Harcama, tasarruf gibi değişkenler üzerinde farklı vergilerin ve vergi oranlarının çok sayıda etkisi olmaktadır (Saraçoğlu, 2006:77). Vergi artışı yoluyla kamu, harcanabilir geliri azaltacak hane halkına harcama için daha az bir gelir bırakmış olacaktır. Böylece kamusal tasarruf sağlanmış olacaktır. Matur vd (2012), 1980-2008 yılları arasındaki verileri kullanarak yaptıkları çalışmada Türkiye ekonomisinde vergi artışlarının tüketimi caydırarak, tasarrufu teşvik ettiğini, dolaylı vergilerin bu özelliğinin daha belirgin olduğunu ifade etmektedirler.

TÜİK tarafından yapılan hanehalkı bütçe anketi çalışmasında gelir düzeyinin tasarruf üzerinde olumlu ve en önemli faktör olduğu görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014:15-16). En yüksek %20 gelir grubunda ortalamanın çok üzerinde (%30) tasarruf gerçekleşmişken en düşük %20'lik grupta eksi tasarruf (-%10) söz konusudur (Kalkınma Bakanlığı, 2014:16) Bu gerçek iki temel önermeyi akla getirmektedir: Türkiye'de tasarruf oranlarının artırılmasının kişi başına gelir düzeyinin yükseltilmesine bağlı olduğu ve gelir dağılımının düzelmesinin tasarruf oranlarını artıracığıdır (Özlale ve Karakurt, 2012:20). Reel faizler yoluyla da tasarrufu teşvik, tüketimi caydırma mümkün olabilecektir. Reel faizler gelir etkisi yoluyla tüketimi, ikame etkisi yoluyla da tasarrufu beslemektedir. Türkiye ekonomisinde ikame etkisinin gelir etki-

sine ağır bastığı ve reel faizlerdeki artışın tasarrufu artırdığı ifade edilmektedir (Matur vd. 2012:111). Ayrıca banka kredilerine ulaşmanın kolaylaşması ve maliyetinin azalması da tasarrufları azaltıcı bir etkidir. Faizlerin artması kredi mekanizmasını yavaşlatmaktadır. Kredi maliyetleri arttıkça tüketimin finansmanı da zorlaşacaktır. Türkiye ekonomisinde “bağımlılık oranı” arttıkça tasarruf oranı düşmektedir (Özcan ve Günay:2012). Bağımlılık oranı genç nüfus, yaşlı nüfus, kadın istihdamı ve işsizlik oranından oluşmaktadır. Çalışan sayısı arttıkça gelir artacağından tasarruf da artmaktadır. Tasarrufu artırmak için istihdama katılımın artırılması önemlidir. Eğitim düzeyi arttıkça Türkiye ekonomisinde tasarruf artışı olduğu Dünya Bankası tarafından yapılan çalışmada ortaya konulmaktadır (DB, 2012:22).

Tasarruf oranlarını belirleyen çok sayıda etken bulunmaktadır. Bunların değerlendirilmesi ile alınacak önlemlerin neler olduğu da ortaya çıkmaktadır. Özlale ve Karakurt mikroekonomik olarak hane halkının eğitim düzeyi, kırdan ya da kentte yaşamaması, sosyal güvenlik sistemine sahiplik, sosyal güvenlik sistemine sahipse niteliği ve kapsamı, konut sahipliği, diğer servet biriktirme araçları sahipliği, çocuk sahipliği, medeni durumu, cinsiyeti gibi özellikleri yanında geliri ve bekleyişleri, makroekonomik açıdan ise ekonomik gelişmişlik düzeyi ile büyüme beklentisini tasarruf kararının temel belirleyicileri olarak saymaktadır (Özlale ve Karakurt, 2012:19). Matur vd. (2012:106-109) ise tasarruf oranlarını etkileyen faktörleri gelir, demografik yapı, finansal riskler ve kamu politikaları olmak üzere dörtbaşlık altında incelemektedir. Matur vd. (2012) kişi başı gelir; nüfusun yaş dağılımı, bağımlılık oranı, yaşam süresi beklentisi, işgücüne katılım, kadın çalışma oranı, kentleşme; reel faiz, finansal sektörün derinliği, etkin çalışması, tasarruf araçlarının çeşitliliği, borçlanmaya ulaşılabilirlik ve maliyeti; gelir, faiz ve enflasyon dalgalanmaları ile vergilemenin tasarruf oranlarını etkilediğini ifade etmektedirler.

Yurtiçi tasarrufların rolü verimlilik ve rekabet gücü artışından bağımsız düşünülemez (Kalkınma Bakanlığı, 2014:2). Bu noktada ekonominin verimlilik artışı sağlayacak sermaye yoğun üretime geçmesi ve rekabet gücü oluşturacak yüksek katma değerli üretime yönelmesi zorunludur. Rekabet gücünü olumsuz etkileyen aşırı değerli yerel kur gibi etkenlerin de ortadan kaldırılması önemlidir. Fiyat artışlarını kontrol altında tutmak amacıyla uygulanan kur çıpası gibi anti-enflasyonist politikalar yerli malları pahalı ithal malları ucuz hale getirerek cari açığı besleyebilir, sanayide ithal girdi kullanımını özendirerek üretimi çarpıklaştırabilir, böylece ekonominin rekabet gücünün olumsuz etkilenmesi tasarruf artışının yatırım tasarruf dengesine etkisini azaltabilir.

Gelişmiş ekonomilerde en önemli tasarruf kalemi bireysel emeklilik sistemidir. Türkiye ekonomisinin böyle önemli bir enstrümandan neredeyse tamamen mahrum olduğu söylenebilir. Bireysel emeklilik konusunda alınacak mesafe tasarruf oranlarının artırılmasında en önemli faktörlerden biri olabilir. Sistemin kartopu gibi sürekli büyümesi, çok uzun vadeli yapısı ve büyük miktarlara ulaşması tasarrufun en iyi şekilde teşvik edilmesine imkân vermektedir.

Ekonomi yönetimi bu gerçekten hareketle yeni bir bireysel emeklilik sistemi düzenlemesine gitmiştir. Bireysel Emeklilik Sistemi'nde kapsamlı değişiklikler ve doğrudan devlet katkısı sistemi getiren "Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" 29 Haziran 2012 tarih ve 28338 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yeni sistem harcanabilir geliri artıran eski vergi iadesi sistemini değiştirmiştir. Eski sistemde vergi mükellefine sisteme ödediği tutarın belli bir kısmı iade edilmektedir. Bu ise harcanabilir geliri artırarak tüketimin artmasına yol açmaktadır. Yeni uygulamaise sisteme yatırılan tutarın belli bir kısmının devlet tarafından tasarruf sahibinin hesabına yatırılması esasına dayanmaktadır. Kamu katkısı üyenin sistemde kaldığı süre uzadıkça artmaktadır. Kamu katkısının yıllık brüt asgari ücretin %25'i ile sınırlanması, harcama güdülerinin yüksek olduğu alt ve orta kesimlerde etkili bir teşvik olmasını sağlayabilir. Zira tüketim eğilimi gelir azaldıkça artmaktadır. Böylece toplumun en fazla tüketmeye eğilimli kesimi tasarruf açısından teşvik edilmiş, tüketim açısından caydırılmış olacaktır. Çalışanları için bireysel emeklilik ödemesi yapan şirketler için ise ödemenin tümü gider yazılabilmektedir (EGM, 2012).

Bireysel emeklilik sistemi katılımcılarının elde ettikleri kazanç üzerinden ödeyecekleri vergiler için uygulanan stopaj usulü de değişmiştir. Önceki uygulamada-sistemden çıkış halinde tüm fon tutarı üzerinden stopaj kesilmektedir. Yeni sistem ise yalnızca kazanılan tutar üzerinden stopajı öngörürken, sistemde kalınan süre arttıkça da stopaj oranı düşmektedir (EGM, 2012). Ayrıca uzun vadeli bir yatırım öngörmesi nedeniyle artan güven endişesini de ortadan kaldıracak bir mekanizma oluşturmaya çalışılmıştır. Buna göre sistem, Hazine Müsteşarlığı, Sermaye Piyasası Kurulu, Emeklilik Gözetim Merkezi, Takasbank ve bağımsız denetim şirketleri gibi çeşitli kurum ve kuruluşların denetim, gözetim ve kontrolü altındadır (EGM, 2012).

Bireysel emeklilik sisteminin gelişmiş ülkelerde yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir (Tablo 5). Öyle ki Hollanda, Avustralya gibi ülkelerde milli gelirin çok üzerinde bir bireysel emeklilik fonu bulunmaktadır. Hacim olarak da Avustralya, Kanada, Japonya, Hollanda gibi ülkeler 1 trilyon USD üzerinde fon büyüklüğüne sahiptir. ABD'nin ise fon büyüklüğü ise 10 trilyon USD'nin üzerindedir (EGM, 2011:56).

Tablo 5
Dünyada Bireysel Emeklilik Sisteminin Büyüklüğü

	<i>GSYH Oranı %</i>	<i>Milyar USD</i>
<i>Hollanda</i>	160,2	1.267
<i>Avustralya</i>	91,7	1.378
<i>İngiltere</i>	95,7	2.326
<i>ABD</i>	74,5	11.613
<i>Kanada</i>	67,3	1.199
<i>Japonya</i>	26,3	1.448
<i>İspanya</i>	8,4	114
<i>Almanya</i>	6,3	221
<i>Türkiye</i>	3,8	30

Kaynak: OECD, 2014

Sonuç

Gelişmekte olan ekonomiler sanayileşme sürecinin başlangıcında kronik olarak cari açık verirler, ilerleyen safhalarda ise cari dengelerini sağlamaları, hatta cari fazlaya ulaşmaları beklenir. Türkiye ekonomisinin gelişimi incelendiğinde, bu trende uygun olmadığı görülmektedir. Aslında cari açığa karşı önlem alınması, ekonomiyi belirli bir patikaya sokmak demektir. Bunun için öncelikle tasarruf noksanı sorunu halledilmelidir. Türkiye ekonomisi geliştirmekte olan ekonomiler gibi tasarruf eğilimi yüksek değil aksine gelişmiş ekonomiler gibi tüketim eğilimi yüksek ekonomi özelliğine sahiptir.

Cari açığın temel nedeni tasarruf açığıdır. Bir ekonomi tasarrufundan fazla yatırım yaparsa kamu fazlasıyla bunu telafi etmelidir. Aksi halde iç denge oluşmayacak ve aynı miktarda dış açık verilecektir. Türkiye ekonomisi tasarrufundan fazla yatırım yapmaktadır. Ancak burada yatırım hacminin yüksekliği değil tasarruf hacminin olağanüstü düşüklüğü belirleyici olmaktadır.

Gelişmekte olan ekonomiler belirli bir gelişme düzeyinden itibaren cari fazla vermeye başlamaktadırlar. Çünkü tasarruf hacimleri çok yüksektir ve ikinci olarak da belli bir aşamadan sonra yüksek katma değerli mallar üretmeye başlarlar. Türkiye ekonomisi henüz bu aşamayı yakalayamamıştır. İleri teknoloji ürünü mallar üretme kabiliyetine ulaşamamıştır. Bu kabiliyete erişmeden tasarruf hacmini yükseltmek de

söz konusu olmayacaktır. Aynı zamanda üretimde ithal bağımlılığı sürekli artmaktadır. Makroekonomik parametreler cari açık üzerinde etki gösterirler. Kur özellikle ihracat üzerinde, büyüme ise ithalat üzerinde etkili olmaktadır. Türkiye ekonomisi uzun yıllar enflasyonu kontrol altında tutmak için kuru baskı altına aldığından üretim dinamiklerini çarpıklaştırmıştır. İhracat yapmak için bile ithalat yapar hale gelmiştir. Kalıcı olarak kur stratejisi değiştirilmeden bu çarpıklığın giderilmesi söz konusu olmayacaktır.

Ülkedeki yatırım ortamı, vergiler, teşvikler, siyasi istikrar gibi etkenler de cari açık üzerinde belirleyici olmaktadır. İleri teknoloji ve aramalı üretimi gibi alanlarda sektörel teşvikler önemli etkiler doğuracaktır. İthalatı değil ihracatı finanse edecek bir eximbank yaklaşımı önemlidir. İhracatın finansmanında kamunun ve bankacılık sektörünün daha fazla destekleyici olması gerekir. Tarife ve tarife dışı engellerin, standart, kalibrasyon, dumping gibi mekanizmaların da devreye sokularak özellikle çok düşük fiyatlı, çok düşük kaliteli malların girişinin zorlaştırılması ve pahalandırılması etkili olabilecektir.

Cari açığın temel çözümü ise tasarrufların artırılmasıdır. Tasarrufların artırılması gelirin artırılmasına, gelir adaletinin sağlanmasına, istihdama katılımın artırılmasına özellikle kadın ve genç işgücünün istihdam edilerek bağımlılık oranının azaltılmasına, eğitim seviyesinin yükseltilmesine, tasarruf araçlarının çeşitlendirilmesine, getirilerinin artırılmasına bağlıdır. Tasarruf aracı olarak bireysel emeklilik sisteminin Türkiye ekonomisine layıkıyla dâhil edilmesi tasarruf açığının ortadan kaldırılmasında belirleyici olabilecektir.

Kaynakça

- Akgül, I., Koç S. ve Koç S.Ö., (2007). “Cari İşlemler Dengesi Rejim Değişim Modelleri ile Modellenebilir Mi?”, 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi 24-25 Mayıs 2007 <http://web.inonu.edu.tr/~eisemp8/bildiri-pdf/akgul-koc-koc.pdf> (12.09.2012).
- Ata, A.Y., Yücel F., (2003). “Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, Cilt 12, Sayı 12.
- Babaoğlu, B., (2005). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Bilgin, M.H., (2004). “Döviz Kuru İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı 8.
- Binatlı, A.O.,Sohrabji, N., (2008). “Analyzing The Present Sustainability of Turkey’s Current Account Position”. The Journal of International Trade and Diplomacy, Vol.2, Nu. 2, (171-209).
- Çolak, Ö.F.,Öztürkler, H., (2012). “Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi”, tbb.org.tr (05.06.2015).
- DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2010
- Dünya Bankası, (2012). Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufların Rolü, Türkiye Ülke Raporu, Rapor No 66301-TR.
- Emeklilik Gözetim Merkezi, (2011). BES Gelişim Raporu, egm.org.tr (12.09.2012)
- Emeklilik Gözetim Merkezi, (2012). BES Hakkında, egm.org.tr (12.09.2012)
- Hakkio, C.S. (1995). “The U.S. Current Account: The Other Deficit”, Federal Reserve Bank Of Kansas City Economic Review, Third Quarter, (11-24).
- Ghosh, A., Ramakrishnan U., (2006). “Do Current Account Deficits Matter?” <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2006/12/basics.htm> (05.02.2012).
- IMF, (2010). “IMF Executive Board Concludes Article IV Consultation with India”, <http://www.imf.org/external/np/sec/pn/2011/pn1102.htm> 02.02.2012.
- IMF, (2011). World Economy Outlook Database September 2011, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/weodata/index.aspx> (02.02.2012).
- Kalkınma Bakanlığı, (2014). “Yurtiçi Tasarruflar”, Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
- Marangoz, M., Uluyluo., (2010). “Küresel Ekonomik Krizin Tüketicilerin Harcama ve Tasarruf Eğilimleri Üzerine Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 45, Ocak, (82-96).
- Matur, E.P, Sabuncu A., Bahçeci S., (2012). “Determinants of Private Savings and Interaction Between Public and Private Savings in Turkey”. Topics in Middle Eastern and African Economies, Vol.14, September, (102-125).

- Obstfeld, M. (1981). "Macroeconomic Policy, Exchange Rate Dynamics, and Optimal Asset Accumulation", NBER Working Paper, No 599.
- OECD, (2011). Pension Markets in Focus, July, Issue 8.
- Özcan, K.M., Günay, A., (2012). "Türkiye'de Özel Tasarrufları Belirleyen Unsurlar", Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, 2012/109.
- Özlale, Ü., Karakurt A., (2012). "Türkiye'de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri", Bankacılar Dergisi, Yıl 23, Sayı 83, Aralık, (1-33).
- Saraçoğlu, F., (2006). "Katma Değer Vergisinde Oransal Yapı ve Vergi Oranlarında Yapılan Değişikliklerin Tüketim ve Tasarruflar Üzerindeki Etkileri", Sayıştay Dergisi, Sayı 62.
- Szakolczai, G., (2006). "The Triple Deficit Of Hungary", Hungarian Statistical Review, Special Number 10, (40-62).
- Sever, E., Demir M., (2007). "Türkiye'de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Nisan.
- TCMB. "Ödemeler Dengesi İstatistikleri Ocak 2014", <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odmani.html> (21.03.2014)
- Utkulu, U., (2003). "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz Mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları", Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 18, Sayı 1.
- Utkulu, U., (2001). "Türkiye'de Dış Açıkların Belirleyicileri: Ekonometrik Bir İnceleme", Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 16, Sayı 2.
- Yapraklı, S., (2007). "Ticari ve Finansal Dış Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı 5.
- Yükseler, Z., (1998). "Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi", <http://www.dpt.gov.tr/Docs/Objects/Download/3221/odemeler.pdf> (13.06.2009)